

Дмитро Гаврилюк

ХАРАКТЕР ВПЛИВУ ДІЮЧОГО
ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ
НА ПОЛІТИЧНУ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНУ НЕУЧАСТЬ

Стаття є логічним етапом продовження викладу основних здобутків наукового дослідження феномену електорального абсентеїзму в Україні. В цій науковій публікації автором описані окремі, проте значущі аспекти впливу діючого політичного режиму в країні на політичну та електоральну неучасть її громадян.

Ключові слова: *абсентеїзм, політичний режим, електоральна неучасть, охлократичний політичний режим, квазідемократія.*

Dmytro Gavriliuk. *Harakter of applicable in ukraine political regime on political and electoral nonparticipation. This article is a logical step in the continuation of the presentation the main achievements of scientific study of the phenomenon of electoral absenteeism in Ukraine. In this scientific publication author describes some, but important*

aspects of the impact of current political regime in the country for political and electoral non-participation of its citizens.

Key words: absenteeism, political regime, electoral non-participation, manipulative political technologies

Уже понад двадцять один рік на геополітичній мапі світу своїми кроками заявляє про себе молода демократія – Українська держава. Власне вона вже з 1996 року із конституційною впевненістю стверджує, що є правовою, соціальною, унітарною країною. На нашу думку, саме такі доволі промовисті, але ціннісні цілі, що задекларовані в першій статті Конституції України, власне, і виражають стратегічні цілі розвитку політичного режиму в країні загалом. Проте чи насправді це так? Та й чому в країні із понад 202 політичними партіями станом на 18.09.2012 р. так неквапливо відбуваються інституційні реформи та модернізація державного управління?

Відповідь доволі непроста, оскільки політичний режим в Україні дуже строкатий за своїм змістом і оцінкою його легітимації з боку громадян. Приведемо приклади без зайвих епітетів.

Провідною вітчизняною соціологічною службою Центру Разумкова напередодні жовтневих парламентських виборів до ВРУ (2012 р.) було опубліковано зведені динаміки підтримки українцями діяльності органів місцевого самоврядування (динаміка, 2006–2012) [1]; та з'ясування, чи почувуються українці господарями своєї держави? (динаміка, 2005–2012) [2] і багато інших, вартих уваги та аналізу експертним та політичним середовищем.

Аналізуючи відповідь, наприклад, на питання про задоволеність своїм життям громадянами в Україні, ми маємо невтішні тенденції. Зокрема, у лютому 2005 понад 12% респондентів позитивно, а 76,1% негативно оцінювали свою роль у державі як її господарі, проте вже в серпні 2012 показники почали демонструвати еволюцію в позитивний бік, а саме – 17% дали позитивну відповідь, проте вже 72% все ще не вважали себе повноправними

господарями своєї країни. Певна річ, можна втішатися тим, що негативні тренди почали спадати, але чи спали вони відчутно? На нашу думку, стверджувати згідно вище засвідченими цифрами про легітимацію політичного режиму в країні повною мірою не доводиться.

Лише понад 17% опитаних у серпні 2012 р. відчували себе господарями своєї країни, а як щодо інших? Чи запропонує чинна влада тим 72%, які вважають, що в Україні вони не є ані господарями, ані «джерелом влади», як про це декларує стаття 5 Конституції, конкретні економічні та політичні чуда? Якщо ні, то які взагалі є мотиви у тих громадян здійснювати своє активне виборче право на чергових електоральних кампаніях, коли їх все життя покладене на здобуття матеріальних благ і виконання чітких зобов'язань (податки, служба в армії, реєстрація і ліквідація підприємницької діяльності тощо), а не відстоювання своїх політичних, економічних, соціальних та культурних прав і свобод, що регламентуються ще діючою Конституцією України і на забезпечення яких, до речі, засновується чи не вся функціональна робота структур політичного режиму

Що ж стосується питання про підтримку українськими громадянами діяльності органів місцевого самоврядування, то тут оперуємо неоднозначними даними, згідно з якими з вересня 2006 р. до серпня 2012 р. кількість тих, хто підтримував діяльність органів місцевого самоврядування, зменшилася на 3% (з 13,1% в 2006 р. до 10,6% в 2012), а тих, хто категорично з цим не згоден, зменшилося приблизно на 2-3 % (з 33,4% в 2006 р. до 30,6% в 2012 р.) Цікавим показником у цій динаміці є те, що стабільно середнім є рівень задоволення респондентами окремими заходами, що реалізувала місцева влада у регіонах України, а точніше – 37,8% підтримки локальних дій у вересні 2006 року і до 48,2% в серпні 2012 р., відповідно. Як це можна інтерпретувати відповідно до теми статті? По-перше, ці дані свідчать про те, що громада на місцях свідомо того, що влада у регіонах не володіє достатніми ресурсами і можливістю виконання своїх

зобов'язань перед нею; по-друге, щодо питання розвитку системи органів місцевого самоврядування влада, яка і забезпечує існування політичного режиму в країні, застосовує подвійні стандарти (декларативність масштабної інституційної реформи та локальне вирішення нагальних проблем, характерних для кожного регіону).

Доказом декларативності реформи галузі місцевого самоврядування є теза чинного Президента України В. Януковича в інтерв'ю для спільного проекту New York Times News Service & Syndicate и «Сегодня Мультимедиа» – альманаху «Україна і світ 2012. Глобальний порядок денний» про те, що він є прихильником посилення місцевого самоврядування і що децентралізація влади, на його думку, покращить якість життя людей, а отже, повинні пройти цей довгий і непростий шлях», – переконав Віктор Янукович [3]. У цій тезі розкривається чергова характеристика політичного режиму у сучасній Україні в частині виправдання своїх благих намірів і цілей. Але, з іншого, уже практичного боку, можемо бачити ігнорування розгляду у ВРУ законопроектів опозиційних політичних фракцій, спрямованих на суттєву модернізацію і реорганізацію структури і діяльності органів місцевого самоврядування.

Проте маємо визнати і той факт, що, виходячи з одного стану місцевого самоврядування, не можна характеризувати якість і характер впливів на політичний порядок денний політичного режиму.

Згідно з політологічною теорією будь-який політичний режим залежить від таких чинників, як співвідношення політичних сил у суспільному організмі; особи загальнонаціонального лідера та якості правлячої еліти; історичних і соціокультурних традицій; політичної культури населення [4, с.78–79].

Якість політичного режиму в Україні має формуватися, на нашу думку, на основі принципової політичної волі її політичних еліт та їх відповідальності перед громадянами за свої вчинки, дії. А якщо вони ігноруватимуть такий важливий комунікаційний аспект у діалозі

влада – громадянин, як «моральна порядність», то ніхто зі свідомих громадян не піде на компроміс з такою владою. Більш вірогідно, що незгодні із позицією такого типу влади не будуть надавати чергового чи позачергового вотуму народної довіри, а то й зовсім не братимуть участі у виборчому процесі за правилами, які в одноосібному порядку порушуються політичним класом.

Говорячи про діалог між владними структурами і громадянськими організаціями та спільнотами, слід додати, що забезпечення обопільної комунікації суспільства та держави у процесі прийняття публічно владних рішень є невід’ємною ознакою демократичного режиму, утвердження якого закріплено у Конституції України як один з її пріоритетів [5, с. 567].

Сьогодні значна кількість механізмів передбачає здійснення впливу на законодавчий процес. Зокрема, умовно їх поділяють на петеційні та консультаційні. До перших відносять: 1) звернення громадян в усній чи письмовій формі, що містять законодавчі пропозиції; 2) лобістська діяльність; 3) проведення громадських акцій з метою впливу на законодавчий процес. Щодо іншого типу, то юриспруденція вказує на такі механізми впливу: 1) діяльність консультативно-дорадчих органів; 2) проведення парламентських, інших слухань; 3) теле-, радіодебати, дискусії, діалоги, телефонні «гарячі лінії»; 4) вивчення громадської думки [5, с. 569–570].

Ми ж вважаємо, що той перелік механізмів, який був щойно названий, хоч і процедурно в Україні згідно з законом гарантований у дійсності, насправді лише забезпечує вирішення окремих тактичних політичних чи інших суспільних викликів. За останні роки український громадянин звик до трансляції на ТБ строкатих, часом неетичних телевізійних політичних дискусій та дебатів їх представників у ВРУ, уряді, але чи не завжди розуміли, що політики, як провладні, такі їх візаві, не прагнуть до ефективних і своєчасних змін

Наші судження змушують звернути увагу експертного середовища та громадськості, що хоч у Конституції,

тобто де-юре, у нас закріплений статус країни із демократичним режимом, що має виборні органи влади та свою демократичну систему стримувань і противаг, насправді не є таким.

Політичне, економічне і соціокультурне життя українського суспільства ще зберігає значні відбитки тоталітаризму і колишнього напівколоніального статусу України, тривалої підлеглості її територій різним державам упродовж століть. Процес національної консолідації не завершено, усе ще спостерігається вплив тоталітарної політичної культури і панування принципів егалітаризму й етатизму у політичній свідомості більшості населення [6].

Україна є однією з пострадянських республік, де, на відміну від деяких центральноєвропейських країн, було повністю знищено приватну власність та приватну ініціативу. Внаслідок цього економічні успіхи здебільшого залежать від уряду і досягаються не лише через суб'єктивні, а й об'єктивні причини, тоді як саме ці успіхи слугують одним із найсуттєвіших чинників легітимізації нових правлячих еліт. Отже, економічний чинник надзвичайно ускладнює процес демократичної стабілізації [6].

Власне, чимала плеяда політичних дослідників в Україні переконані, що процес демократичної трансформації в Україні, як і в більшості посткомуністичних країн, у суб'єктивному плані ускладнено перебільшеними сподіваннями щодо допомоги Заходу, недооціненням складності необхідних змін у системі політичних і економічних відносин, а також сили спротиву старої номенклатури, нерозумінням того, наскільки тривалим буде сам процес трансформації.

Перераховуючи політичні та економічні чинники дестабілізації сучасного політичного режиму, ми логічно підійшли до дискусії про визначення власне самого політичного режиму в Україні і його ознак, які мають і свій ірраціональний вплив, зокрема, на політичний устрій країни в цілому, і на політичну участь її громадян у процесах впливу на владу, і на процес продукування нею державотворчих рішень.

У політологічній практиці України прийнято називати сучасний політичний режим як перехідний, де поряд із демократичними ознаками помітними є риси, що властиві олігархічним та охлократичним режимам. Це – вплив номенклатури, що нерідко об'єднується в клани, є схильною до корупції і залишається байдужою до суспільних інтересів; збереження командно-адміністративних методів управління; непрозорий процес рекрутування частини правлячої еліти з маргінальних прошарків суспільства, які прагнуть швидкого зростання свого соціального статусу та матеріального добробуту. З цим пов'язані некомпетентність владних структур, неповага до закону, намагання неадекватними засобами негайно розв'язати проблеми, використати настрої натовпу для реалізації своїх корисливих інтересів, що, у свою чергу, стримує громадян ризикувати, беручи участь у різноманітних акціях, спрямованих на законодавчий процес, чи на процес прийняття доленосних рішень урядом чи Президентом [6].

Нині, у час парламентської кампанії 2012 року, чи не всі більш-менш поважні фігуранти перегонів, без оглядки на свою парламентську перспективу, задекларували необхідність демократичних перетворень, змін конституційного чину. Певна річ, мотиваційні рушії таких заяв – різні, проте, у принципі, можемо припустити їх можливий негативний наслідок чи ефект.

У цьому руслі для нас слухною буде думка, яку свого часу висловив професор політології Стенфордського університету Філіпп К. Шміттер, який у роботі «Загрози та дилеми демократії» підсумував досвід молодих демократій і дійшов невтішного висновку, що не завжди і не всюди спроба демократичних перетворень вела до потрібного їхнім ініціаторам результату. Зокрема, американський учений наголошує на можливості втілення абсолютно протилежних проектів, за яких, у першому випадку, «нинішня ідеологічна гегемонія демократії цілком може вичерпатися зі зростанням розчарованості нових демократичних держав у реальних результатах і відновлення давніх авторитарних тем чи винайдення нових». Це, на думку Шміттера,

«фатальний випадок», оскільки передбачає чи не миттєву загибель нової демократії. До слова сказати, в Україні всі ознаки саме такої ситуації – і «розчарування», і «відновлення». Тут ідеться не про банальне перебирання влади політичними середовищами, які асоціюються зі силами реваншу, а про домінанту використання перевірених методів автократії в практиці тих, хто найгучніше заявляв про свій демократизм. Такий аспект ми вважаємо діючим в Україні, де з кожною електоральною фазою опозиційні політичні партії, що позиціонують себе як народно-патріотичні, борються зі своєю подальшою маргінальністю, а не над витворенням дієвих каналів дихотомної співпраці із громадянськими спільнотами [7].

Другий же, на переконання Шміттера, «поміркованіший випадок», коли «автократії не вдається відродитися, та все ж є ймовірність, що демократії потихеньку просуватимуться вперед без задоволення надій своїх громадян і без встановлення прийняттого та передбачуваного укладу правил для політичного змагання і співпраці».

В Україні, погодьмося, очевидними є ознаки і цього, «м'якшого» варіанта, бо ніхто сьогодні не заперечуватиме певного поступу в бік цивілізаційних стандартів, поступу, який, однак, малопомітний у житті кожного конкретного мешканця країни. А от у царині «передбачуваного укладу правил для політичного змагання» маємо повний хаос, із рисами, які в інших ситуаціях і в інших державах цілком реально становили б національну загрозу [8].

Коли ж, як в Україні, перехідний період ініційовано та нав'язано зверху, то минулі правителі намагатимуться захистити свої інтереси шляхом «прищеплення» авторитарних прийомів до нового, демократичного режиму. «Тоді, – пише Шміттер, – вони проводять лібералізацію без демократизації (тобто – увага! – відмовляються від певних індивідуальних прав без згоди на підзвітність громадянам), і такий гібридний режим називається «диктабланда».

У тих же випадках, коли правляча еліта проводить демократизацію без лібералізації (тобто коли вибори проводяться, але за умови гарантованої перемоги правлячої

партії, вилучення певних суспільно-політичних груп з участі в них або за умов позбавлення обраних громадян можливості справжнього керування), був запропонований неологізм демокрадура

Остання, за словами відомого шотландського політичного публіциста Ніла Ашерсона в Україні проявляється таким чином, що, з одного боку, маючи «демократичні меблі», як конституції, парламенти, формально існуюча незалежна судова влада, регулярні вибори, гарантії вільного волевиявлення і зборів, на практиці всі ці інститути піддаються маніпуляціям в ім'я збереження привілеїв посткомуністичної еліти. В країнах, на зразок України або Росії, фальсифікація виборів та використання державного насильства проти політичних викликів зазвичай протікають з якимсь прикриттям. Головне – зберегти свою політичну групу при владі і при цьому переконати народ і зовнішній світ у тому, що політичний процес, нехай у грубій формі, але відображає сподівання населення.

А непересічні очікування євробюрократів та політиків на демократичний характер проведення та підбиття підсумків парламентських виборів в Україні у жовтні 2012 року є не пустими політичними заявами. Адже, якщо прискіпливо проаналізувати критичні заяви політиків ЄС щодо українського уряду та Президента, Україну за президентства В. Януковича позиціонують як країну із імітаційним політичним режимом, тобто тим, який ще у науковій літературі називають «керована демократія». Загальними теоретичними ознаками її є те, що режим не відмовляється від демократичної та ліберальної риторики. На відміну від відкрито авторитарних або на півавторитарних режимів, режим імітаційної демократії використовує лише точкові, вибіркові індивідуальні репресії проти найбільш яскравих опозиціонерів, не вдаючись до масштабних репресій проти цілих соціальних груп, партій чи організацій. Також нехарактерним є прагнення до формальної жорстокості законодавства (виборчого закону, закону про партії і т. п.). Завдання відсікання опозиції та громадянського суспільства від важелів впливу на владу

такими режимами вирішується за допомогою неформальних заходів типу застосування адміністративного ресурсу. Збереження демократичного за формою законодавства має для таких режимів важливе значення, дозволяючи «зберегти обличчя» і обмежити як зовнішній, так і внутрішній тиск на користь демократизації.

Наостанок ми хочемо висловити ряд своїх, авторських зауважень щодо теми статті: 1) Політичний режим в Україні функціонує за розмитих нормативно-правових актів виборчого законодавства, що дає змогу окремим партіям зловживати механізмами політичної агітації, застосувавши натомість справжні брудні політичні технології. виправити цей ризик могла б розробка і легалізація Виборчого кодексу, який через механізм кодифікації цього виду права міг би усунути неточності виборчого законодавства і тим самим додатково гарантувати виборцям захист їх права вибору та власне акту голосування і захист його від фальсифікацій. 2) Якщо політичний режим не працює над упередженням конкретних суспільно-політичних викликів та ризиків, які можуть змусити громадян відмовитися від суспільних благ, прав і свобод, що їх гарантовано їм Основним законом України та міжнародними актами, де регламентуються не лише політичні права людини, а й її виборчі права, то такий політичний режим не має права на легітимне існування і потребує якщо не демонтажу, то інституційної та процесуальної корекції. 3) Політичний режим в Україні є не повністю дієвим у частині сприяння розвитку партійної системи України. Нагадаємо, у парламентській кампанії 2012 року брали участь представники від 81 партії, а лише за 2011р. Міністерство Юстиції України ліквідувало реєстрацію п'ятох політичних партій. Чому лише п'ятох, коли половина політичних партій в Україні є лише пустим брендом, що порушує закон України про партії в частині ліквідації їх реєстрації, якщо вони не беруть участі у двох підряд виборчих кампаніях? 4) За умов, коли політичні партії не пропонують громадянам «соціальні ліфти», коли не роблять ставку на широку мобілізацію для вирішення

локальних чи всеукраїнських викликів національній безпеці, коли не витрачають свій політичний ресурс і час на політичну соціалізацію та збільшення політичної грамотності громадян, вони завдають непоправної політичної шкоди країні та не сприяють широкій політичній участі у процесі конституційного контролю над обраною виборцями владою країни.

Як заключна ремарка публікації є наша позиція щодо політичного режиму в Україні. Якщо він буде ґрунтуватися не на патріотичному, моральному, культурному та політичному підпорядкуванні своєму народові, а лише окремим його частинам, він у такому разі є органічно небезпечним для українських громадян і виборців. А отже, є ліквідним.

---

1. Чи підтримуєте ви діяльність органів місцевого самоврядування (динаміка, 2006–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=174

2. Чи почуваетесь Ви господарем своєї держави? (динаміка, 2005–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=54

3. Янукович В.Ф. Я – прихильник посилення місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В.Ф.Янукович. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/22675.html>

4. Лекції з політології : навчально-методичний посібник / за ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 322 с.

5. Теліпко В.Е. парламентське право. Академічний курс. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 664 с.

6. Політологія: навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Грищук, Я. Б. Турчин та ін.; за заг. ред. М. П. Гетьманчука. – К. : Знання, 2011. – 415 с.

7. Шмиттер Филипп К. Угрозы и дилеммы демократии [Електронний ресурс] / Филипп К. Шмиттер // Пределы власти: Антология. № 1 – Режим доступу: <http://old.russ.ru/antolog/predely/1/dem2-2.htm>

8. Гулик І. Загрози демократії: диктабланда [Електронний ресурс] / І Гулик. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua /issue_full.php?m_id=11041